

Barns perspektiv och barnperspektiv i pedagogisk forskning och praxis

EVA JOHANSSON
INGRID PRAMLING SAMUELSSON
Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet

I detta temanummer av *Pedagogisk Forskning i Sverige* granskas pedagogisk praxis och forskning med utgångspunkt i de två begreppen »barns perspektiv» och »barnperspektiv». Dessa idag så frekvent använda begrepp implicerar också ställningstaganden – perspektiv eller synsätt. De jämföras inte sällan med »barns bästa» och barns rättigheter (FN:s Barnkonvention) och har delvis också fått politisk aktualitet och inte minst retorisk potential. Barns perspektiv och barnperspektiv är inte synonyma, men ofta förhållningsfulla som representerande barns värld eller barns »röster». Innebörderna av dessa begrepp är inte alltid klara.

I läroplaner för yngre barn och i litteratur som används i lärarutbildningen är begreppen vanliga, så även i forskning där man alltmer relaterar studier som utgående från barns perspektiv eller definierar sin forskning som hemmahörande i ett barnperspektiv. Begreppen har, kan vi konstatera, blivit begrepp i tiden! Men vad kan barns perspektiv respektive barnperspektiv betyda i forsknings-sammanhang? Vilka ontologiska, epistemologiska och metodologiska perspektiv och strategier kan skapa möjligheter eller hinder för barns perspektiv respektive barnperspektiv att bli synliga i forskningen? Vilka innebörder kan dessa synsätt ha i pedagogisk praxis? Vilka förhållningsfulla taganden och etiska dilemman finns för den forskare eller pedagog som menar sig ha barns perspektiv eller ett barnperspektiv som utgångspunkt i sin yrkesverksamhet? På vilka grunder kan man anse sig företräda ett barnperspektiv och är det självklart så att detta intresse alltid gagnar barnen?

Upprinnelsen till detta temanummer är ett tvådagars seminarium, som ägde rum i november 2002, inom *Barnomsorgsnätverket* på samma tema. Detta nätverk finansieras av Skolverket, som också inom ramen för nätverket bidragit med medel till att göra denna utgåva av *Pedagogisk Forskning i Sverige* omfattande. Vår avsikt med temat »Barns perspektiv och barnperspektiv i pedagogisk forskning och praxis» är att forskare från olika discipliner och med olika utgångspunkter (litteraturvetenskap, pedagogik, psykologi, tvärvetenskaplig temaforskning) vänder och vrider på en del av den

mångfacetterade problematik som rör forskning och pedagogisk praxis med anspråk att ta fasta på barns perspektiv respektive barnperspektiv. Vi vill också peka på såväl parallella som disparata frågeställningar som forskare och pedagog med dessa anspråk kan ställas inför i sina respektive professioner.

DE OLIKA BIDRAGEN

Som vi redan framhållit handlar barnperspektiv liksom barns perspektiv om en rad olika frågor; vetenskapsteori, metodologi, etik och politik. Frågorna kring begreppen och vad de representerar är lika många som svaren, och artiklarna i denna skrift berör endast en del av det möjliga scenariot. Maj Asplund Carlsson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet, visar i sin artikel »Om barnperspektivet i barndomslitteraturen» på den variation i barnperspektiv som man kan finna inom fiktionslitteraturen om barn och barndom – inte alltid skriven för barn. Barnlitteraturen som den utvecklats under de senaste decennierna innebär en utmaning för både vuxna och barn, skriver författaren. Vi står i den nutida barndomslitteraturen såväl inför ett barn som är ett offer för vuxenvärlden – dess absurditet eller dess grymhet – som inför ett barn som är kompetent och aktivt, och som är medkonstruktör av sin barndom. Barnen som läsare är varken närmare texten eller uteslutna från den. Det är dock helt enkelt nödvändigt att det är barnen som tar sig an texterna eftersom det endast är när de avancerade texterna läses av barn ur ett barnperspektiv som den barndomslitterära konsten kan överleva och utvecklas.

I artikeln »Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp» problematiserar Gunilla Halldén, Tema Barn vid Linköpings universitet, relationen mellan ideologiska och vetenskapliga användningar av begreppet barnperspektiv och de olika innebörder som begreppet barnperspektiv har i vetenskapliga sammanhang. Etiska ställningstaganden, undersökningens frågeställningar och teoretiska perspektiv styr spörsmål om barnperspektiv i relation till ett empiriskt material. Författaren utmejslar ett barnperspektiv där hon utgår från barns utsagor för att sedan i tolkningen ställa dessa utsagor i relation till diskurser om barndom. Barnperspektiv blir då en fråga om att fånga barns röster och att tolka dessa som uttryck för ett diskursivt sammanhang. Även om författaren argumenterar för vikten av att i vetenskapliga sammanhang tydliggöra vilken innebörd som läggs i begreppen barnperspektiv respektive barns perspektiv, menar hon att en slutgiltig bestämning varken är möjlig eller önskvärd.

Mia Heikkilä och Fritjof Sahlström, Pedagogiska institutionen, Uppsala universitet, rubricerar sin artikel »Om användning av videospelningar i fältarbete». Barns perspektiv tar enligt dessa författare, utgångspunkt i forskningstraditionerna kring barndomssociologi och etnografiska studier av barns vardag. Heikkilä och Sahlström intresserar sig för relationen mellan datainsamling och analys och diskuterar de begränsningar eller möjligheter att kunna säga något om barns vardag som datainsamlingar med video kan bidra till. De bygger sin artikel på sex »frusna» bilder från egna videospelningar. Vidare granskar man beskrivningar av videoobservationer i ett

antal avhandlingar som gör anspråk på att företräda ett barnperspektiv. Författarna visar på den variation av användningsmöjligheter som video ger och argumenterar dessutom för en mer noggrann beskrivning av inspelningsarbete i studier som avser att säga något om barns perspektiv.

Eva Johansson, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet, skriver i sin artikel »Att närma sig barns perspektiv» om vad barns perspektiv kan innebära och vilka hinder och möjligheter som kan finnas för att förstå och synliggöra barns perspektiv i pedagogisk forskning och praxis. Barns perspektiv har här sin grund i livsvärldsfenomenologi och avser »det som visar sig för barnet», barnets erfarenheter, intentioner och uttryck för mening. I arbetet diskuteras de möjligheter att studera och förstå barns perspektiv som en livsvärldsfenomenologisk teori kan bidra med. Vidare analyseras pedagogers barnsyn mot bakgrund av närhet och distans till barns perspektiv. Konklusionen är att ontologiska ställningstaganden, sammanhanget, deltagarnas olika intentioner och agerande och inte minst frågor om makt har betydelse för om och hur barns perspektiv visar sig för pedagogen eller forskaren.

Borde inte barn som deltar i dokumentation erbjudas samma anonymitetsskydd som forskare erbjuder barn i forskningsprojekt, frågar sig Anne-Lie Lindgren och Anna Sparrman, båda vid Tema Barn, Linköpings universitet. I sin artikel »Om att bli dokumenterad. Etiska aspekter på förskolans arbete med dokumentation», diskuterar de varför det är angeläget att föra in ett etiskt tänkande i förhållande till barn som dokumenteras i pedagogisk verksamhet. Författarna menar att barnperspektiv handlar om den position som barn ges när verksamheter utformas och här specifikt i dokumentation, en allt vanligare företeelse inom förskolan. Eftersom dokumentation handlar om att göra tankar, handlingar och utsagor synliga blir därmed själva positionen att *betrakta* respektive att *bli betraktad* en fråga om maktpositioner, skriver författarna. De hävdar att den som betraktar har ett övertag över den som blir betraktad.

Ingrid Pramling Samuelsson och Sonja Sheridan, Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet, diskuterar i sin artikel »Delaktighet som värdering och pedagogik», vad det kan betyda att barn är delaktiga i forskning och pedagogisk praxis. Basen för inflytande är pedagogens förmåga att ta barns perspektiv. Barns perspektiv handlar, enligt författarna, om barns eget bidrag, att barn ges möjlighet att förmedla upplevelser, erfarenheter, tankar och känslor. Man gör en historisk tillbakablick över barns delaktighet i förskolans praktik, i vilken barns perspektiv blir en nödvändig komponent. Vidare analyseras vad som krävs av vuxna för att barn skall få inflytande och vara delaktiga, och hur vuxna kan veta om de tolkar barns intentioner med utgångspunkt från barns perspektiv. Konklusionen är att barns delaktighet sällan blir en pedagogisk fråga eftersom pedagoger saknar såväl kunskap som metoder att omsätta denna.

Dion Sommer, Psykologiska institutionen vid Århus universitet, tar i sitt bidrag »Børnesyn i udviklingspsykologien – er et børneperspektiv muligt?» ett utvecklingspsykologiskt perspektiv och visar i en historisk analys av olika discipliner på hur kontextbunden förståelsen av barns perspektiv är. För-

fattaren skiljer mellan barnperspektiv och barndomsperspektiv, där det förstnämnda relateras till psykologi och det sistnämnda till sociologi. Ett psykologiskt barnperspektiv har en fenomenologisk utgångspunkt, som enligt författaren saknas inom barndomssociologin. Kriterier för ett fenomenologiskt perspektiv som kvalificerar för ett psykologiskt barnperspektiv kan dock inte fullt ut uppfyllas, när det gäller studiet av de yngsta barnen. Ett psykologiskt barnperspektiv handlar om en strävan att tolka, förstå och beskriva barns inre värld, barns intentioner, men då som en relation mellan barnet och andra. Korrespondensen mellan barnets perspektiv och den vuxnes är essentiell liksom tanken om barns förmåga till intersubjektivitet och kompetens.

Idag har det blivit politiskt och praktiskt pedagogiskt viktigt att ha ett barnperspektiv, skriver Birgitta Qvarsell, Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, i sin artikel »Barns perspektiv och mänskliga rättigheter. Godhetsmaximering eller kunskapsbildning?» Samtidigt framhåller hon att perspektivtagande i forskning, politik och pedagogisk praxis kan ge värdefull kunskap. Perspektivtagande aktualiserar även frågor om etik och respekt och om barns behov och barns rätt. I artikeln problematiserar Qvarsell dilemmat mellan att ansvariga vuxna, forskare eller professionella, avgör vad som kan anses vara barns bästa, och att barn själva ges möjlighet att uttrycka hur de uppfattar sina villkor. Å ena sidan rör frågan barns behov och å andra sidan handlar den om barns rättigheter, aspekter som inte kan reduceras till varandra. Barnperspektiv blir här en fråga om att barn och unga blir informanter beträffande sina villkor och sin omvärld snarare än respondenter som relateras till en tänkt kulturell eller utvecklingspsykologisk norm.

FRAMTIDEN

Vårt vetenskapliga intresse för barnomsorgen grundar sig i en strävan att studera barns lärande och göra det såväl utifrån barns perspektiv som ur ett barnperspektiv. Samtidigt som vi vinner kunskap i forskning blir vi också alltmer medvetna om att det återstår en hel kunskap att utveckla i forskning och pedagogisk praxis kring barns perspektiv och barnperspektiv. Detta trots att frågorna alltmer aktualiserats och diskuteras allteftersom barnpedagogisk forskning och praxis kommit att bli en angelägen samhällsfråga som en del av det livslånga lärandet. Betydelsen av »de tidiga åldrarnas pedagogik», införandet av förskola för alla barn och forskning om barn i denna verksamhet kan också ses i detta fält, som håller på att utvecklas till en egen akademisk disciplin i Sverige (Lind 2001).

Förutom ett intresse för barns lärande ser vi också frågan om att låta barn framträda på sina villkor i forskning och i pedagogisk praxis som en fråga om rättigheter och makt. Barn befinner sig alltid i en underordnad position i relation till vuxna och har små möjligheter att hävda sin integritet. Det gör ambitionen att arbeta med och problematisera barns perspektiv alternativt barnperspektiv också till en maktfråga där forskare och pedagog har ett ansvar att använda sin makt för att låta barn »framträda i helfigur och inte bli sönderstrimlade som i en börsrapport» (Hartman 1997 s 40). Det skall dock framhållas att frågan om på vilka grunder man kan anse sig företräda ett barn

och på vad sätt detta gagnar barnen, knappast blir enklare eller mer genomskinlig i och med denna ambition.

LITTERATUR

- Hartman, S. 1997: Barnets rätt att få vara sig själv. I *Barnets bästa – en antologi*, bilaga till Barnkommitténs huvudbetänkande, SOU 1997:116. Stockholm: Fritzes.
- Lind, U. 2001: *Positioner i svensk barnpedagogisk forskning: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.